
The Antiphysical Review

Founded and Edited by M. Apostol

42 (2001)

ISSN 1453-4436

Cercetarea stiintifica in Romania si in lume

M. Apostol

Department of Theoretical Physics, Institute of Atomic Physics,

Magurele-Bucharest Mg-6, POBox Mg-35, Romania

email: apoma@theory.nipne.ro

Cercetarea stiintifica a inceput in Romania in anul 1949; aceasta decizie politica a fost luata ca urmare a ideologiei comuniste a acelor vremuri, si a fost implementata sub directa supraveghere a Uniunii Sovietice. Ca urmare, la Magurele linga Bucuresti a fost infiintat in 1949 Institutul de Fizica Atomica, si tot atunci in acest loc a fost construit un reactor nuclear rusesc; au urmat in curind un ciclotron, un betatron, diverse echipamente de detectie nucleara si dozimetrie, de raze cosmice, stiinta materialelor, radiochimie, optica, etc; au fost stabilite grupuri de cercetatori in fizica atomica, fizica nucleara, fizica teoretica, fizica corpului solid, optica, laseri, fizica computationally, etc; Institutul de Fizica Atomica avea deja la acel moment citeva sute de oameni. Acele vremuri erau optimiste, entuziaste si naive, nu numai in Romania dar peste tot in lume; oamenii credeau in stiinta, in special in fizica noua, moderna; aveau incredere in stiinta, pe care o priveau nu numai ca pe o aventura intelectuala, dar si ca pe o speranta plina de promisiuni de bunastare si de o viata mai buna. Aceasta credinta a dat roade de-a lungul celor citorva decenii ce au urmat, in special in Uniunea Sovietica, SUA si in Europa de Vest, si mai putin in Romania si in alte tari.

Intre 1950 si 1970 cercetatorii roamani au reusit sa dezvolte o cercetare stiintifica bine conturata in Institutul de Fizica Atomica, cu realizari notabile: au fost efectuate studii originale de fizica nucleara, studii de structura materialelor cu imprastieri de raze X si neutroni, au fost dezvoltate diverse tehnici atomice si nucleare, multe dintre ele cu un promitator potential aplicativ; cercetatorii romani au reprodus efectul laser printre primii in lume; au fost efectuate cercetari originale de fizica teoretica, si articole stiintifice venite din Romania au inceput sa apara in publicatiile internationale; a fost infiintata Revue Roumaine de Physique ca jurnalul stiintific national de fizica; cercetarile din Institutul de Fizica Atomica au inceput sa aiba un caracter multidisciplinar, incluzind chimie, matematica si inginerie, pe linga fizica. Dar, din pacate, intreaga activitate de cercetare din acel timp in Romania se desfasura sub semnul, patronajul si ascendenta Uniunii Sovietice, cercetatorii romani cautind indrumare la "marea stiinta sovietica"; stiinta romaneasca era viciata in acele vremuri de ideologia comunista dominatoare; de exemplu, relatiile de incertitudine ale lui Heisenberg erau interzise oficial in educatia romana de fizica, ca fiind "agnostice" (un termen filosofic ce inseamna "imposibil de a fi cunoscut"), si, in general, orice venea in acele timpuri din Vest era respins ca fiind "fals, periculos si imperialist"; abonamente la Physical Review erau cu greu permise in Romania atunci. In acei ani, inasa, Uniunea Sovietica, SUA si Europa de Vest dezvoltau propria lor fizica, si in general, propria lor cercetare stiintifica, fiecare dintre aceste tari in propriul ei stil. Astfel, Uniunea Sovietica punea accent pe stiinta fundamentala si pe aplicatiile militare ale stiintei; SUA se chinuia cu fizica moderna europeana de dinainte de razboi, cautind sa o asimileze, si, totodata, investea mult in aplicatii tehnologice, atat civile cit si militare; Franta

ramasese un pic prea analitica in cercetarea stiintifica, aproape "metafizica" in stiintele fundamentale, in timp ce se indrepta totusi cu toata viteaza catre tehnologia de virf; Germania, mai lent, incepea sa redescopere vocatia ei de natiune tehnica; Anglia raminea credincioasa traditiei ei pozitivistice si empiriste de mare originalitate; etc. Toate aceste "culori" nationale si aceasta mare diversitate de stiluri se pot observa si astazi, cu variatii desigur, variatii aduse de timp si de alte schimbari, de diverse naturi, dar toate aceste culturi stiintifice din lumea intreaga au o trasatura comuna: toate sint orientate catre o cercetare stiintifica pozitiva, constructiva si progresista, care sa fie a lor proprie, astfel incit aceasta sa le permita sa capete cunostinte si pricepere, sa dezvolte tehnologii, pentru binele propriilor natiuni, pentru a fi capabile sa faca fata multiplelor provocari ale societatii tehnologice. Este demn de notat ca, spre propria ei lauda, Uniunea Sovietica adoptase ferm o astfel de filosofie, inca de la inceputurile ei, in ciuda multiplelor aspecte daunatoare ale ideologiei comuniste. Din nefericire, Romania din acele timpuri, precum, intr-o proportie variabila, si alte tari mici aflate politic sub influenta Uniunii Sovietice au ales sa ramina depedente de Uniunea Sovietica in politica stiintifica, si chiar si in chestiuni pur stiintifice. Trebuie subliniat ca aceasta depedenta a fost o alegere libera, ea nu a fost rezultatul unei presiuni politice, nici rezultatul unei lupte politice pierdute; din contra, aceasta dependentă a fost acceptata ca o situatie benefica. O astfel de orientare nerealista a politicii romanesti a avut si are consecinte daunatoare pentru Romania; originea ei profunda se afla intr-o mentalitate colectiva romaneasca improprie, o mentalitate care, fundamental, este regresiva, retrograda si inadecvata stiintei si tehnologiei. Acest lucru poate fi observat cu usurinta, de exemplu, in formalismul excesiv ce domina cultura si educatia stiintifica in Romania.

In jurul anilor 1970 a aparut o schimbare interesanta in cercetarea stiintifica romaneasca, legata de schimbari remarcabile ce aveau loc atunci in toata lumea. Mai intii, tarile apusene capatasera un avans stiintific si tehnologic net; apoi, Asia de Sud-Est intra in stiinta si tehnologie, in special prin Japonia; iar gindirea critica incepea din nou sa prevaleze in Europa. Ca urmare, Romania si alte tari comuniste (inclusiv Uniunea Sovietica) incepeau sa se uite catre Vest; limba engleza inlocuia definitiv limba rusa in cercetarea stiintifica din Romania; latura nationala incepea sa fie accentuata in Romania, aparea o constientizare a competitiei globale stiintifice si tehnice, oamenii incepeau sa realizeze ca s-ar putea sa existe probleme dificile in lume. In acelasi timp, o noua generatie de politicieni comunisti ajungeau la putere in Romania; ei erau nationalisti si needucati; unul dintre fostii directori din Institutul de Fizica Atomica din acel timp fusese student repetent, de exemplu, dupa cit se spune. Cu toate astea, in anii '70 Romania a investit mult in cercetarea stiintifica; Institutul de Fizica Atomica s-a extins la citeva mii de oameni, s-au cumparat un accelerator liniar si o unitate de productie de radioizotopi; cercetarile s-au diversificat, au fost abordate noi domenii, precum materiale, laseri, plasma si aparatura optica, chiar si medicina nucleara, biofizica si fizica mediului; in acei ani invatamintul superior de fizica a fost asezat la Magurele, si aceasta mica localitate s-a transformat intr-un adevarat campus modern de cercetare stiintifica in fizica si domenii conexe; s-au construit multe facilitati noi de cercetare, citeva cartiere rezidentiale moderne, au fost achizitionate noi echipamente moderne de cercetare; in acelasi timp au inceput sa apara si lupte politice locale, si diferite departamente stiintifice, mai mult sau mai putin autonome, s-au desprins din Institutul de Fizica Atomica, in timp ce administratia centrala, si centralizata, a fost pastrata si intarita; aceasta a condus la o crestere majora a birocratiei. In timpul aceluiasi deceniu Romania a investit mult si in alte domenii de cercetare stiintifica si tehnologica, precum chimia si ingineria chimica, biologia si biochimia, microelectronica, chiar industria nucleara si stiinte spatiale; aceasta dezvoltare s-a desfasurat nu numai in Bucuresti, sau in apropierea Bucurestilor, ci peste tot pe cuprinsul tarii. Substratul ideologic al unui program asa de ambitios era independenta economica deplina a Romaniei. In particular, cercetarea stiintifica din Romania a fost intrebata de lideri politici ai timpului ce "ar avea de oferit societatii", in schimbul

banilor investiti; iar liderii politici si administrativi ai cercetarii romanesti n-au ezitat sa promita, complet neprofesionist, daca nu chiar bomba atomica, atunci cel putin o industrie nucleara si o centrala electrica nucleara puternica; promisiunea a fost acceptata, acei lideri ai cercetarii au fost promovati in functii si mai inalte, multe alte fonduri au fost alocate fizicii si cercetarilor nucleare, si acest tirg a insemnat inceputul distrugerii cercetarii de fizica, si a intregii cercetari stiintifice, in general, din Romania; aceasta imprejurare istorica arata inca o data inadecvarea "perfecta" in abordarea cercetarii stiintifice si tehnologice la nivel social in Romania. O finantare ambitioasa izvorita din ambitii politice, practic imposibil a fi controlata administrativ, si o politica neprofesionista si iresponsabila a cercetarii stiintifice, una altelei atat cauza cit si efect, au actionat impreuna intre 1970 si 1990 pentru distrugerea cercetarii de fizica, si a cercetarii stiintifice si tehnologice in general in Romania. Desigur, ca o consecinta a finantarii, in acea perioada s-au efectuat cercetari valoroase la nivel individual in Romania; dar ele nici n-au fost, si nici nu sint, recunoscute, nici n-au fost aplicate, ca o consecinta a "politizarii" continue a cercetarii stiintifice, adica din cauza amestecului brutal si masiv al politicii in chestiuni stiintifice. In aceeasi perioada o proportie considerabila de cercetatori stiintifici au fost recrutati, sau au actionat voluntar, ca informatori si colaboratori ai politiei politice secrete a fostului partid comunist din Romania; ei domina si astazi institutiile de cercetare, precum si intreaga viata politica si administratie de stat, din Romania.

Tinuti sa raporteze frecvent liderilor politici, pe de o parte, si luptindu-se salbatic intre ei pentru fonduri, pe de alta parte, diversii administratori si lideri de cercetare de la Magurele au ordonat, intretinut si efectuat personal un proces continuu de "reorganizare" intre 1970 si 1990. In 1977 astfel de lideri au gasit ca cercetarea stiintifica anterioara la Magurele ar fi fost "proasta", au declarat ca cercetarea desfasurata pina atunci in Institutul de Fizica Atomica ar fi fost nepotrivita, de slaba calitate, administrata "nesteintific", si in consecinta ea ar trebui "distrusa"; aceasta distrugere a fost efectuata fizic, adica echipamentele costisitoare de laborator au fost distruse fizic, chiuvete si nise de gaz au fost daramate cu ciocane, sticlaria si retelele de tuburi din laboratoare au fost calcate in picioare, pereti au fost daramati, iar cladirile laboratoarelor si-au schimbat destinatia catre noi functiuni birocratice; in 1977 cercetarea stiintifica de fizica de la Magurele a fost "exorcizata". Cu acea ocazie inginerii au patruns masiv in Institutul de Fizica Atomica, nucleul central de fizica nucleara al Institutului fiind atunci definitiv schimbat intr-un institut de "inginerie nucleara"; aceasta actiune era menita sa justifice angajarea "serioasa" catre o "industrie nucleara" si catre "aplicatii tehnologice" a cercetarii romanesti de fizica. In acei ani Romania producea ingineri in exces; marea lor majoritate nu gaseau intr-o industrie inapoiata nici un loc de munca reala, in care sa-si exercite meseria pentru care erau pregatiti, asa ca acestia isi aflau un debuseu in politica; clasa politica romaneasca de astazi consta, in principal, din astfel de ingineri. In Institutul de Fizica Atomica acesti ingineri au intrat in lupte politice locale, si ei conduc si astazi diverse institute la Magurele. Cu toate acestea, unii dintre ei, in special corpul de tehnicieni de pregatire medie, au avut realizari remarcabile in cercetarea de fizica; de exemplu, Romania a produs apa grea pentru reactori nucleari, elemente de combustibil nuclear, precum si parti de echipamente de un foarte ridicat nivel tehnologic; nici una dintre aceste realizari, din pacate, nu au fost inglobate intr-o industrie reala. In jurul anului 1990 Romania a cumparat in cele din urma o centrala electrica nucleara costisitoare din Canada, si aceasta tranzactie a marcat procesul de distrugere a cercetarii stiintifice de fizica, si a cercetarii stiintifice in general, din Romania.

In jurul anului 1990 regimurile comuniste de aproape pretutindeni in lume nu au mai fost capabile sa asigure a viata decenta pentru cetatenii lor, si sa satisfaca nevoile tot mai crescinde ale standardelor de viata. In acelasi timp, in tarile comuniste a aparut o clasa de lideri politici si

administratori de stat relativ imbogatiti, care nu mai credeau in idealurile comuniste; din contra, ei erau suporteri ai libertatilor individuale si al modului capitalist de viata; gasind sprijin in multi intelectuali cu o "filosofie" sociala destul de confuza, si primind incurajari si sprijin din partea tarilor vestice, aceasta noua generatie de politicieni au reusit sa rastoarne regimurile comuniste aproape peste tot si sa le ia locul. Noii conducatori au formulat un program politic foarte vag, care pare a cere o "reforma" pentru a face o "tranzitie" la capitalism. In realitate, fostele state comuniste erau in colaps dupa schimbarile politice petecute in 1990, si singurul program politic potrivit ar fi fost reconstructia si dezvoltarea acestor tari. Cu toate acestea insa, unele dintre aceste tari chiar au facut progres in reconstructie si dezvoltare, si, cu un ajutor substantial din partea tarilor dezvoltate, ele au reusit sa imbunatateasca intr-o oarecare masura viata cetatenilor lor. Din nefericire, alte tari din aceeasi categorie, precum statele din fosta Uniune Sovietca, Romania, Bulgaria si recent Serbia, au esuat pe un astfel de drum de-a lungul a 10 ani de la caderea comunismului. Reforma politica in Romania, de exemplu, a urmarit, si urmareste, stabilirea proprietatii private, "privatizarea" economiei, piata libera, atat interna cit si externa, o politica externa complianta cu anumite cerinte internationale, si libertati democratice interne; toate acestea au fost realizate deja in mare masura, si totusi situatia economica a Romaniei este astazi mai proasta ca oricind; in acest moment Romania este complet dezorganizata, nu are nici o solidaritate sociala, nu are nici un proces economic consistent si profitabil social, autoritate de stat piere, si este confruntata in acelasi timp cu o coruptie de mari proportii; protectia sociala este practic absenta, grija pentru sanatate si educatia sint distruse; Romania mai subzista la acest moment exclusiv pe baza unor repetate imprumuturi financiare internationale, pe baza vinzarii celor citorva unitati economice profitabile si pe baza consumarii resurselor naturale. In aceste imprejurari cu greu se mai poate vorbi de cercetare stiintifica si tehnologica in Romania. Cauza profunda a acestei situatii dezastruoase este lipsa de judecata rezonabila si realista a romanilor.

Dupa 1990 ramasitele Institutului de Fizica Atomica de la Magurele sint conduse de neprofesionisti, multi dintre ei ingineri, aproape fara nici un grad stiintific; foarte frecvent ei au in comun apartenenta la structurile de conducere ale fostului partid comunist, si un trecut de informatori si colaboratori ai fostei politii politice secrete. Aceste persoane au foarte slabe urme de capacitate administrativa in cercetarea stiintifica; dar chiar daca ar avea o astfel de capacitate, n-ar mai avea la ce sa o foloseasca, deoarece dupa 1990 nu s-a mai facut nici o investitie in cercetarea stiintifica de la Magurele, cu exceptia, poate, a unei unitati intirziate de iradiere cu radiatii gama, cu un obiectiv si o misiune obscure, pornite prin 1990; nu s-a mai achizionat nici un fel de echipament, mari facilitati de cercetare au fost inchise, laboratoare au fost dezafectate, grupuri de cercetatori sint dezintegrate, cercetatorilor de-abia li se mai platesc salariile de mizerie; campus-ul de la Magurele este deseori incapabil sa-si mai plateasca gazul si electricitatea. Atmosfera cercetarii stiintifice in Romania de astazi este dominata de lipsa de profesionalism, de coruptie, de promiscuitate si inapoiere; oamenii, atat cei de rind cit si cei sus-pusi, sint incapabili, lenesi, grosolani, agresivi, fraudulenti, sperciati si lipsiti de speranta. (Curtea si imprejurimile Institutului de Fizica Atomica sint bintuite de haite de ciini vagabonzi, de exemplu, ca peste tot in orasele din Romania, si nimanui nu-i pasa, si nimeni nu indrazneste sa elimine aceasta plaga, deoarece ar fi "nedemocratic"; ciinele in Romania de astazi pare a fi considerat un simbol al democratiei, un fel de "Franta" a lumii, aproape orice gospodarie adaposteste unul, in conditii promiscue- conditii cauzate atat de mizerie cit si de lipsa de educatie-, si se pare ca astazi ciinele in Romania este un fel de "vaca sacra" indiana, un fel de bou egiptean). Toate celelalte institute de cercetare din Romania sint intr-o situatie similara, poate chiar mai proasta, unele. Exista astazi in Romania citeva slogane in chestiuni de "politica stiintei", si anume: cercetarea stiintifica trebuie sa devina mai "aplicativa", "transferul tehnologic" trebuie intarit prin intreprinderi mici si mijlocii, centre de "excelenta" trebuie sa fie infiintate, cercetarea fundamentala trebuie sa se mute la academii

si universitati, promovarea cercetatorilor si cadrelor din invatamintul universitar trebuie facuta in conformitate cu "criterii scientometrice", tinerii care intra in cercetarea stiintifica in Romania trebuie sa plece imediat in USA sau in Europa de Vest, pentru stagii cit mai lungi, si, cel mai bine, pentru totdeauna, cercetarea trebuie sa fie in permanenta "reorganizata", cercetarea stiintifica romaneasca trebuie "recunoscuta" si "acreditata" de niste organsime internationale (nu e prea clar care), aceasta cercetare trebuie "integrata" in cercetarea internationala; inspirata de unele cercuri de diletanti interesati din strainatate toata aceasta pseudo-politica este menita sa ascunda o lacoma dorinta de putere si de bani a unui numar imens de indivizi care se erijeaza in politicieni de stiinta; aceste persoane se afla atat in cartierele generale ale diferitelor institute de cercetare stiintifica, dar si in Academia Romana, in Agentia Nationala de Stiinta si Tehnologie (fostul Minister al Cercetarii si Tehnologiei), in Ministerul Educatiei Nationale, precum si in diverse asociatii si societati osbcure; diverse sorturi de "oameni de stiinta" escroci fac astazi epoca in Romania, pentru citeva luni sau citiva ani, neprofesionisti acced politic la importante pozitii in academii si in instituturile de cercetare, si, in general, varii tipuri de impostori, inselatori, fripturisti, escroci si santajisti sint peste tot; legile in Romania de astazi sint prea confuze si in continua modificare astfel incit nimeni nu mai poate distinge, legal, o frauda; si, de fapt, nimanui nu-i mai pasa de asta. Cu greu se poate vedea o solutie la aceasta situatie dificila la acest moment, si foarte probabil nu exista nici una; sa construiasca propria economie, sa dezvolte ei insisi stiinta si tehnologia, sa aiba o angajare serioasa catre propria lor viata nationala, sa aiba o dorinta hotarita pentru o societate consistenta, si, in general, pentru a viata de minima decenta, precum si convingerea ca toate acestea sint posibile, cel putin intr-o masura rezonabila, ei bine, toate aceste lucruri sint evident straine romanilor; munca cinstita si sustinuta, respectul legilor, solidaritatea sociala, valorile profesionale, educatia, credinta in progresul stiintific si tehnologic, consistenta nationala, si, in fond, viata insasi a cetatenilor romani pe propriul lor teritoriu, par a fi inechitate si de prost-gust astazi in Romania. Romania, daca va mai continua sa existe, va continua sa aiba o viata extrem de grea. In fapt, probleme extrem de dificile exista si vor exista peste tot in lume, cele mai multe profund legate de dezvoltarea stiintifica si tehnologica, si, de fapt, in contextul prezentei globalizari, aceste probleme sint relevante chiar si pentru Romania.

Ca urmare a considerabilei lor cresteri economice recente SUA sint nevoite, prin insasi natura lucrurilor, sa incerce sa-si asume rolul de lider planetar unic si absolut, in special in contextul recentelor evolutii politice; n-ar fi surprinzator ca un astfel de rol conducator sa si-l asume, daca nu si l-au asumat deja, chiar si in stiinta si tehnologie, astfel incit s-ar putea sa nu ni se para atat de curios cind "corectul" si "incorectul" in stiinta si tehnologie ne vor fi dictate de la Washington "urbi et orbi", ca in oricare alta chestiune politica, economica, militara sau de orice alta natura. Aceasta tendinta este naturala, desi, desigur, ea este de natura agresiva, si va crea mari probleme peste tot in lume, prin inconsistenta ei; din pura ratiune puterea absoluta nu poate functiona la scara umana, ea se intoarce impotriva ei insasi, de exemplu. Apoi, Japonia si China, a caror putere economica cu greu mai poate fi neglijata, n-ar fi foarte bucuroase de o asemenea perspectiva, de exemplu, in virtutea exact a aceleiasi tendinte naturale; si, din aceeasi cauza, tarile vestice ale batrinei Europe vor incerca si ele sa intre in acest tablou; desi "eurocratii" din Uniunea Europeana si din Consiliul European mai au mult de facut pina vor trece de vorbaria lor goala, mai au mult pina cind vor accepta propriile lor inegalitati, in timp ce sint provocati de pretentiile dominante ale SUA; o forta militara puternica precum NATO, chiar daca ar fi universala, absoluta si unica (si mai ales atunci), nu va reusi niciodata sa impuna "eine neue Ordnung", din multe motive; de exemplu, pentru ca o astfel de forta nu ar fi capabila sa lupte impotriva ei insasi, cel putin. Actorii politici ai lumii se indreapta acum necritic catre o competitie ce va avea consecinte daunatoare pentru toata lumea, prin lipsa ei de echilibru, de corectitudine si de control. Autoritati internationale precum Natiunile Unite devin vetuste si ineficace, in timp ce tarile dezvoltate profeseaza, prin propria

lor natura, o politica agresiva si expansionista, chiar daca nu intotdeauna recunoscuta oficial si deschis; o victima sigura a unei astfel de agresii vor fi fara indoiala fostele tari comuniste ale Europei de Est, precum Romania, ca una dintre cele mai slabe. Finalizarea unei astfel de actiuni va slabi insa considerabil agresorul. In acelasi timp, imensa populatie a tarilor nedezvoltate, sau slab dezvoltate, va fi mereu un pericol social si biologic pentru democratiile avansate, ce devin tot mai mult si mai mult "libertariene", in ciuda tendintei totalitare a politicianilor lor. Toate acestea provin in esenta din marea problema a umanitatii, atit a tarilor dezvoltate, a tarilor in curs de dezvoltare, nedezvoltate si subdezvoltate, problema care este chiar procesul socio-cultural de productie, consum si expresia lui financiara. In fond, acesta este un proces necunoscut, si se confunda cu insasi natura rasei umane. Contrar, poate, aparentelor sale, aceasta este o problema "teoretica", adica o problema ce nu trebuie perceputa in proprii ei termeni, ci in semnificatia si sensul cauzelor si consecintelor ei. Aceasta este, in fond, o problema foarte veche, dar a capatat o importanta deosebita in societatea moderna, ca o consecinta a dezvoltarii stiintifice si tehnologice; societatea moderna depinde vulnerabil de stiinta si tehnologie; ar putea cineva sa-si imagineze, de exemplu, ce s-ar alege instantaneu dintr-un oras ca New York, sa zicem, fara electricitate? Noile dezvoltari ce bat la usa in tehnologiile computationale de virf, de exemplu, progresele coplesitoare din cercetarea biologica si medicala, sau din stiinta materialelor, vor aduce in fata tuturor problema productiei, consumului si banilor; aceasta problema atinge insasi natura umanitatii, si a rasei umane, anume, aceea de a incerca sa supravietuim pe baza intelegerii; intelegerea pare a fi singura resursa infinita si din plin raspindita peste tot, intrucit nimeni nu se plinge ca n-ar avea-o intr-o cantitate mai mult decit suficiente. Aceasta problema capitala poate fi "solutionata" numai intr-un mod paradoxal, si anume, recunoscind ca ea este o problema insolubila; trebuie sa recunoastem ca ne putem numai obisnui cu aceasta problema, cel mult, si sa incercam sa ne obisnuim cu ea cit mai mult posibil, si chiar se cade sa facem asta intrucit problema sintem chiar noi; ori sintem si existam, si atunci nu putem rezolva aceasta problema, sau nu mai sintem, si nu mai existam de loc. In orice caz, cautind permanent "solutii" aproximative, inadecvate si partiale, astfel incit sa ne satisfacem reciproc si partial nevoile, interesele, credintele, convingerile, capriciile si fanteziile, adica negociind continuu propria noastra existenta, ar putea fi singurul mod de viata decenta. Aceasta ar putea servi la o intelegere mai buna a necesitatii ca noi toti sa incercam sa muncim mai mult, sa avem simpatie si toleranta, sa capatam pricepere si intelegere, sa avem grija si sa fim prudenti, si sa gindim mai mult.